

ASPECTE ALE VIETII SOCIALE ÎN ORAȘUL BUCUREȘTI ÎN PERIOADA DE TRECERE SPRE CAPITALISM

de LIVIU ȘTEFANESCU

Cercetătorii istoriei orașului București, cei mai vechi¹ și cei mai noi², au pus în evidență dezvoltarea seculară, interpretând evenimentele istorice ale lui în cadrul impresionantei fresce a întregii patrii. Orașul a devenit în perioada de sfârșit a orînduirii feudale centrul de activitate al negustorimii romîne, anunțîndu-se ca un adevărat motor al luptei de afirmare a națiunii burgheze.

Atenția ni se îndreaptă îndeosebi asupra acelor fenomene evidente în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, care confirmă ascensiunea unei clase sociale noi, întemeiată pe o intensificare a schimbului, înlocuind în condițiile date, prin relații deosebite, capitaliste, obișnuitele raporturi statornicite între locuitorii vechiului oraș feudal.

Foarte frecventă este în perioada ultimelor două decenii ale secolului al XVIII-lea *acapararea terenului* aparținînd marilor stăpîni feudali bucureșteni: mănăstirile. Este cunoscut că în lungul timpului, prin diferite mijloace, sub acoperirea mantiei mistice, mănăstirile bucureștene deveniseră stăpîne pe cele mai întinse terenuri din oraș, în locurile pe atunci centrale, cele mai numeroase prăvălii, precum și întinse podgorii în dealurile Văcărești, Lupești, mori dintre cele mai mari. În septembrie 1780, egumenul mănăstirii Radu Vodă se plînge domniei că terenul (meidanul) morilor din Gorgani i-a fost încălcat de „mahalagii” care au construit case, prăvălii, diferite „nămeștii”. Cercetarea la fața locului evidențiază construcții noi ale unui Lolea Arnăutu „case înalte de cărămidă și cu prăvălie dedesupt” care „au intrat și în lumina Dîmboviței de au coprinso cîțva din apă cu tarasi de au depărtat Dîmbovița”; două case ale Marii văduva cu băcănie și „furnu de bocate”; o casă a popii Anastasie³. Plîngeri către domnie se repetă și în anii următori. În iunie 1794 se adresează o plîngere comună a mănăstirii Radu Vodă și a mănăstirii Spirii pentru locurile din

¹ O bibliografie corespunzătoare vezi la: N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Ac. R.P.R., 1961, și la Dan Berindei, *Orașul București, reședința și capitala Țării Rominești*, București, 1963.

² Vezi „Studii”, an. XV, 1962, nr. 6.

³ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Radu Vodă*, LXV/3.

mahalaua Popescului care „se încalcă de împrejurași vecini“¹, urmată de o cumplită carte de blestem² pentru ca „cei care va fi avînd zapise și scrisori de stăpînirea caselor sau locuri ce va fi avînd să vecineze cu acest loc să le scoată să le arate, ca să să vază pentru mai înlesnirea descoperirii adevărului“.

În întreaga această perioadă a ultimelor două decenii ale secolului al XVIII-lea se observă o permanentă acțiune de mărire a chiriiilor, desfășurată sistematic de mănăstiri. Fenomenul trebuie pus în legătură, pe de o parte, cu tendința obișnuită a clasei exploatoare de a smulge cît mai mult, dar și cu — în condițiile unei economii în care schimburile bănești se înmulțesc — posibilitatea pe care închirietorii, cei mai mulți, negustori și meseriași, o au acum în chip sporit de a avea și de a putea da o cantitate de bani mai mare. Ridicarea prețului chiriiilor este semnul unei economii bănești în care circulația este mai intensă datorită multitudinii operațiunilor de schimb stimulate de o cantitate și o varietate mai mare de mărfuri, în care au început să devină mărfuri și forța de muncă și pămîntul.

În noiembrie 1792, nenumăratele acțiuni individuale sînt înlocuite cu o dirză acțiune colectivă. Întreaga mahală a cărămidarilor, alegînd ca reprezentant pe un Stanciu vătășelu, prezintă o jalbă domniei împotriva acțiunii de mărire a chiriei de la 15 parale la 2 taleri pentru o jumătate de pogon³. Întrebat fiind egumenul, acesta „nu tăgădui că nu umblă să le înalțe chiria“⁴. Pentru a obține majorarea chiriei, mănăstirea cere domniei în august 1793, pentru două prăvălii „să i să sloboază prăvăliile cu marafetu judecății“ ca fiind răi platnici pentru ca să le poată închiria altora cu prețul mărit⁵. În anul următor, în aprilie, o biată văduvă adeverește că deoarece „nemulțumindu-se părintele egumen pe parale treizeci ce era și mai înainte la stăpînitoru casii am mai binevoit de am mai dat încă parale zece peste acele parale treizeci“⁶. În ianuarie 1795 un Mincul cismar dă zăpis mănăstirii pentru o casă în Dobroteasa a unui jupîn Dumitru cismar „și fiindcă da jupîn Dumitru chirie pe an parale șazeci am mai sporit și eu parale douăzeci“, ajungînd astfel la doi taleri pe an⁷; în timp ce tot atunci Ianache satârbașa din mahalaua Izvorului la o chirie de 15 parale pe an mai sporește și el cu 25, făcînd „peste tot taleri unul să am a da fără de nici un cuvînt“⁸. Nica tabacul pentru prăvălia de tăbăcit din mahalaua Tabacilor „care mai nainte plățiam chirie la sfînta mănăstire cîte parale cincisprezece dar acuma făcînd-o din nou m-am învoit cu părintele arhimandritu ca să dau de acum înainte pe tot anul cîte taleri unul chirie“⁹.

O mișcare de protest viguros reunește în primăvara anului 1793 pe toți locuitorii buceșteni așezați pe pămînturile mănăstirii Radu Vodă. Putem aprecia la cîteva mii numărul celor care se scoală cu jalba la domnie atacînd cu cererea lor dreptul nestrămutat, pînă atunci, dar sistematic în-

¹ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Radu Vodă*, LXXVIII/6.

² *Ibidem*, LXXVIII/8.

³ Procentual aceasta înseamnă o majorare de 266%.

⁴ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Radu Vodă*, LXXXVII/1/.

⁵ *Ibidem*, LXXXVII/2.

⁶ *Ibidem*, XLXIX/61.

⁷ *Ibidem*, XLIX/54.

⁸ *Ibidem*, XLIX/70.

⁹ *Ibidem*, XLIV/57.

călcăt, al monopurilor feudale. Din rîndul nemulțumiților se aleg cîțiva reprezentanți care înfățișează cererile, în esență ale aproape tuturor locuitorilor orașului¹.

1. „Să fie slobozi a vinde vin și rachiu pe la casele lor fără de nici un fel de poprire de către mănăstire și să dea numai cîte un leu de bute.

2. Să facă case din nou pe locurile mănăstirii și egumenu să nu le ceară chiria aceia cu cît i-ar da mină mănăstirii după starea și mărirea locului ce va coprinde și să dea numai pe parale 15 de casă.

3. Să vînză și să cumpere case pe locul mănăstirii și egumenu să nu facă cerere la acel cumpărător de a-i mai înălța chiria, ci să dea și cumpărătoru tot aceiași chirie ce o da și vînzătoru.

4. Cînd vor preface casele sau orice bina a lor ori le vor lungi, le vor lăți, sau le vor meremetisi să nu-i poată embadisi egumenu cu a le face cerere de a da o altă chirie.

5. Fieșcare din ei pe cît loc au apucat de au coprinsu în curțile și grădinile lor să plătească tot aceiași chirie ce au plătit pînă acum. Iar să nu le măsoare egumenu locul și să le facă obicei nou cu a le cere chiria pe stînjen.“

Judecata la divan înaintea boierilor și mitropolitului trebuie că va fi fost deudat de furtunoasă deoarece este nevoit a fi de față chiar „cuviosul arhimandrit raduliotul chir Ignatie“, și nu vechilul său ca alteori, și obligat în fața protestului zgomotos al delegației locuitorilor să primească „înfricoșat blestemul smereniei noastre mitropolitul țării“ că nu are hrisoavele în care, susțin delegații, sînt întărite de domnii anteriori cererile lor firești, de mai sus.

Mănăstirea înfățișează judecății cinci hrisoave. Unul din 23 septembrie 1680 dat de Șerban Cantacuzino, prin care se întărește dreptul de a lua dijmă din toate grădinile și vinăriciul din viile aflate pe pămînturile ei. Alt hrisov din 10 martie 1735 de la Grigore al doilea Ghica, prin care se dă dreptul, deși locuitorii protestează energic, spune documentul, să ia un leu de butia de vin sau să vînză cîte o butie a mănăstirii pentru vînzarea de vin de către locuitori și poruncind „ca nimenea să nu aibă bucate de băcănie să vînză pe la casele lor ci să se vînză marfa numai la băcănia mănăstirii“. Un al treilea hrisov din același an, emis de Constantin Mavrocordat, întărește cele de mai sus. Al patrulea hrisov din 5 mai 1743, dat de Mihai Racoviță, întărește dreptul mănăstirii de a interzice, orice cîrcumă aflată în apropierea cîrciumilor mănăstirii, dreptul de a percepe un leu de bute pentru cei ce vînd vin, precum și stipularea împotriva încălcărilor pămîntului mănăstiresc : „cei ce vor fi coprinsu locuri pe moșia mănăstirii să-și facă case și grădini fără știrea egumenului să nu îngăduiască ci să-i scoată după acele locuri și să le strice grădinile, sau să se învoiască de tocmeala chiriei cu egumenu și numai cei ce să va așeza cu egumenu și-i va da locul acela să fie volnic a-și face casă și grădină“. Ultimul hrisov din 7 mai 1785 de la Mihai Șuțu întărește pe cel din 1743.

Această latură a luptei orașenilor bucureșteni arată că procesul apariției condițiilor noilor relații de producție este îndelungat, el parcurge întregul secol al XVIII-lea, acumulînd deceniu de deceniu măriri consistente ale întăririi nîncetate ale forțelor de producție, ale valorificării con-

¹ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Radu Vodă*, LXXXVIII/3.

tinue a piercerii meșterilor și negustorilor locali, și punerii în evidență a bogăției naturale a patriei noastre. Evoluția înceată a dezvoltării capitalismului este marcată, din timp în timp, de asemenea proteste, mai viguroase în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, împotriva vechilor și învechitelor monopoluri feudale. Menționarea pentru prima dată în documente a privilegiilor mănăstirii bucureștene nu este semnalul apariției concomitente în viața socială a orașului, ele vin din secolele anterioare în forme mai precise și neatacate. Inscrierea în actele domnești atestă însă contradicțiile sociale care se anunță în fiecare din multiplele laturi a ceea ce în esență constituie ciocnirea între noul caracter al forțelor de producție și învechitele relații de producție feudale, a acelor neîntrerupte ciocniri pe diferite teme ale fondului raporturilor dintre orășeni și feudali, între care lupta pentru teren și împotriva măririi chiriei, a unei rente funciare de un tip deosebit în aparență, constituie interesante pagini ale istoriei orașului nostru în această perioadă.

Hotărîrea divanului este un prim succes, nu deplin, dar lăudabil, și plin de îndemn pentru viitoarele etape ale luptei cu jaloane luminoase și însuflețitoare la 1821 și 1848, al orășenilor bucureșteni. Clasa dominantă, divan, domn și clerici, este obligată să facă concesii. Este foarte important faptul că se obține printr-un document de stat cele dintii renunțări ale prerogativelor feudale la oraș, urmare firească a luptei solidare a întregii colectivități. În acest sens subliniem faptul că propunerile concesive ale divanului sînt însoțite de reflecția „că de nu se va face așa nu va înceta întinderea lor niciodinioară“.

Se hotărăște ca cei care-și vor fi deschis mai demult cîrciumi să le țină și acum chiar dacă sînt în apropierea cîrciumilor mănăstirești. Nu se acceptă nici un fel de mărire a chiriei locurilor sau caselor atît timp cît fiecare locuiește acolo. Pentru reclădirea caselor pe aceleași temelii se statornicește ca prețul chiriei să fie de o dată și jumătate, iar pentru reconstrucții în care se face casa „mai mare și mai largă decît temelia dintii să se îndoiască chiria“. Se prevăd și excepții dictate de cazuri fortuite: inundații, surpări de teren etc. Pentru vînzarea vinului concesiile este aproape generală: „să dea mahalagii de bute cîte cincizeci și nouă de parale și să fie slobozi a vinde fieșcare“. Pentru cei ce au încălcat locurile mănăstirești se hotărăște ca ori să le elibereze ori să plătească chirie dublă în urma măsurătorilor care se vor face din nou, „dăscoperind cît au fost locul fieșcăruia pînă la începerea trecutei răzmiriți“.

Pentru situația care comportă atenție, și anume aceea a terenurilor, proprietatea feudală iese încă apărută. Dar pe altă cale, despre care vom vorbi în altă parte, tîrgoveții își vor satisface trebuințele de a construi case și prăvălii, cumpărînd sau închiriînd. Este de remarcat faptul că prețul chirii este legiferat între 50% și 100% majorare, punîndu-se capăt, pe de o parte abuzurilor, dar subliniînd o dată mai mult fenomenul creșterii valorii locative orășenești, semn al noii orînduirii în care valorile imobiliare, terenuri, case, prăvălii, ateliere vor constitui obiectul schimburilor economice, al tranzacțiilor obișnuite, caracteristice gradului de dezvoltare a forțelor de producție.

Este foarte semnificativă pentru cele două ultime decenii ale secolului al XVIII-lea *înmulțirea vînzărilor de teren și închirierea unora noi, foarte numeroase*. Acesta este semnul întinderii, al dezvoltării și înfloririi

vieții orășenești, fundată pe o intensificare a economiei bănești, a ceea ce înseamnă de fapt, în mii de mici fațete imaginea uriașului proces de acumulare primitivă a capitalului. Cei care obțin locuri noi de închiriat în mahalalele Izvorul Tămăduirii, Lupești și Cărămidari de la Mănăstirea Radu Vodă sînt: Radu bărbieru¹, Ion vizitiul², Radu lemnarul³, Apostol argintar⁴, Anastasie chelargiul⁵, Radu covrigar⁶, Drăghia părcălab⁷, Ion grădinarul⁸, Nica olarul⁹, Ion vornicel¹⁰, Popa Serghie¹¹, Petre postăvarul¹², Neagu portărelul¹³, Mihai ungurean¹⁴, Constantin cojocarul¹⁵, și alții. Zapisele de închiriere a locurilor pentru construit case și prăvălii sînt foarte numeroase și ele se încheie de obicei pentru doi taleri o jumătate de pogon. Continuă închirieri de terenuri și pe dealurile Bucureștilor pentru săditul viei. Mulțimea de noi închirieri dă imaginea unor întinse parcelări în părțile de sud și de vest ale orașului.

Fenomenul invers al acaparării unor terenuri, de data aceasta în centrul orașului este evident în acțiunea meșteșugită, urmată cu îndirjire de-a lungul celor două decenii de către boierul Nicolae Brîncoveanu. Rînd pe rînd, zeci de locuitori umili, — Păuna văduva, Dobre cazac păsărar, Ilie slujitor, popa Vlad, Constantin cărămidar, Neagul portărel, Maria spițareasa, Grăjdan cărciumar¹⁶, și mulți alții — „de bună voie și nesiliți de nimeni“, precum și cițiva boieri, inclusiv drumuri vicinale care au rămas acum în mijlocul noii proprietății, furnizează locul unei mari întinderi de pămînt.

Necazurile orășenilor împiedicați să-și rostuiască viața sînt prinse cu o deosebită precizie într-o plîngere de păsuire pentru a nu fi evacuați din pricina neexecutării reparațiilor, adresată în aprilie 1794: „...bărbat-mieu îndatorindu-se au luat chereștea în trei rînduri dar nu au putut că chereșteaua dintîi o au luat turcii de a făcut cafenea, al doilea rînd o au luat nemții de au făcut spital la Colintina și cea de a treia s-au luat la mînstirea Mihai Vodă...“¹⁷.

Se acumulează încet, din mărunte aspecte la prima vedere, necesitatea care devine în întreaga perioadă un imbold pentru lupta de formare a pieții interne, naționale, adăogînd interesele și acțiunea noii clase, burghezia, secularei lupte a poporului român pentru libertate și independență națională și socială. De aceea cînd la începutul secolului al XIX-lea devine din nou mai puternică lupta de eliberare națională, oameni simpli, umili,

¹ Arh. St. Buc., *Ibidem*, XLIX/25.

² *Ibidem*, XLIX/30.

³ *Ibidem*, XLIX/26.

⁴ *Ibidem*, XLIX/29.

⁵ *Ibidem*, XLIV/32.

⁶ *Ibidem*, XLIV/35.

⁷ *Ibidem*, XLIX/42.

⁸ *Ibidem*, XLIX/37.

⁹ *Ibidem*, XLIX/43.

¹⁰ *Ibidem*, XLIX/44.

¹¹ *Ibidem*, XLIX/21.

¹² *Ibidem*, XLIX/23.

¹³ *Ibidem*, XLIX/62.

¹⁴ *Ibidem*, XLIX/66.

¹⁵ *Ibidem*, XLIX/74.

¹⁶ *Ibidem*, LXIV/2.

¹⁷ *Ibidem*, LVIII/54.

primiți în școli, unde se predă în limba română, scriu cu dragoste : „m-am rugatu de dumnealui de m-au primitu în școală între ucenici și dumnealui m-au primitu cu bucurie ca pe un fiu al patrii“¹.

Un aspect foarte interesant la începutul secolului al XIX-lea îl constituie și vestita închisoare pentru datornici și neplatnici. Un document din 1825 arată că un Anghel sin Petrușcă cismar din mahalaua Sfintului Gheorghe se plînge : „care soroc viind n-am fost următor cu plata după al meu zapis, ci au venit vremea dă ne-am judecat la boieri ispravnici, unde m-au închis dă am perit la închisoare piste șase săptămîni“². Ca să scape de închisoare se învoiește cu un Penciu tabacul care plătește suma scadentă, dar Anghel „amanetarisește locșorul în dreptul banilor“.

Din cîteva frînturi ale unor acțiuni aproape generale pentru întregul oraș București, ni se înfățișează sbuciumul luptei pentru promovarea orînduirii noi, capitaliste, îndărătnicia și eforturile cu care mănăstirile, marii feudali orășenești se cramponează de pozițiile lor economice, ansamblul unui proces în continuă creștere, care primește după lupta eroică a mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu un nou imbold, grefat temeinic pe o corespunzătoare dezvoltare a economiei orașului și a întregii țări.

¹ Muzeul Regiunii Porțile de Fier, *Fond Școala de muzică Ploiești*.

² *Idem*, 24.